

BARÁTHI OTTÓ

Fejezetek a nógrádi honismereti mozgalom és tevékenység történetéből

Tény, hogy időben jóval előbb mutatkozott tudományos érdeklődés és igény a helyismereti és hontörténeti kutatómunka iránt, mint ahogy a honismereti mozgalom kifejlődhetett. Így volt ez Nógrád megyében is, ahol az előbbieken említett – tudományosan alapozott – tevékenység kezdetei Nagy Iván nevéhez fűződnek, jóllehet meg kell említeni Mocsáry Antal és Borovszky Samu munkásságát is. Nagy Iván a maga nimbuszát a Nógrád-vármegyei Múzeumi Társulat 1891. március 15-ei balassagyarmati létesítésével alapozta meg. „*Felkutatni és egybegyűjteni mindazt, ami történelmi, régészeti, természet- vagy néprajzi tekintetben kiváltképpen Nógrád vármegyére vonatkozik.*”¹ – ez volt a célja a társulat létrehozásával, amellyel lerakta a balassagyarmati múzeum alapjait. Ezzel szemben a salgótarjáni múzeum csak 1959-ben nyílt meg a látogatók számára.

A honismereti mozgalom kialakulása és fejlődése

Az országos kezdemények után rövid időn belül Salgótarjában is megindult a mozgalom szervezése. 1964-től a József Attila Megyei Művelődési Ház szakemberei révén intézményes keretek közé került a mozgalom. Hamarosan már több országos tanácskozásra is sor került. Így például a Történelmi Társulat és a TIT megyei szervezete, valamint a megyei honismereti kör szervezésében az üzemtörténet-írás időszerű kérdéseiről tanácskoztak a résztvevők. Hanák Péter, Berend T. Iván és Ránki György az ipartörténet-kutatás új útjaira mutattak rá előadásaikban.²

A *Nógrád* c. megyei újság egyik 1969. októberi számában a cikkíró az ötéves mozgalom tapasztalatait összegezi és kiemeli Kovács János és Szabó Béla mozgalmat támogató tevékenységét.³ 1975-ben *Nógrádi Honismeret* címmel érdekes kis füzet ad tájékoztatást többek között a helytörténeti pályázat feltételeiről.⁴

1976. június 21–30. között Balassagyarmaton megrendezték az első nógrádi honismereti ifjúsági tábort, amelybe II-III. osztályos középiskolai

¹ Múzeumtörténet a Palóc Múzeum honlapján: <http://palocmuzeum.hu/a-muzeumrol/a-muzeumrol/> (2014. március 16.)

² Tóth Elemér 1967. *A honismereti mozgalom...* In: *Nógrád*, december 18., 4.

³ Sz. E. 1969. *Ötéves a honismereti mozgalom.* In: *Nógrád*, április 5., 5.

⁴ *Megjelent a Nógrádi Honismeret.* In: *Nógrád*, 1975. április 23., 8.

tanulók, pedagógusok és népművelők kaptak meghívást, mintegy 30-an. A tábor programjában az elméleti ismereteken túl a gyakorlati tudnivalók körében egy település tárgyi és szellemi kincseinek összegyűjtése szerepelt.⁵

1979 nyarán Salgótarjánban rendezték meg a VII. Országos Honismereti Akadémiát *A tanácsköztársaság történelmi tapasztalatai* címmel.

1981-ben Salgótarjánban – az 1960-as évek kezdeményei után – újra szerveződött a Nógrádi Történelmi Múzeum Baráti Köre, aktívabb tagjai kivették részüket a honismereti mozgalom támogatásából is. Gyűjtőmunkájuk révén több ezer értékes tárgy, dokumentummal, fényképpel, diával gyarapodott a múzeum. Kiemelkedő munkát végzett: Baráthy István, Bihary Lajos, dr. Gáspár János, dr. Kúti István, dr. Várkonyi József, Jóvári Tibor, Kádasi Pál, Liptay B. Jenő, P. Tóth László és mások is. A kör számos tagja készített értékes dolgot a Nagy Iván Honismereti Pályázatra.⁶

1982. július 5–14. között Salgótarjánban került megrendezésre a VII. Nógrád Megyei Honismereti Ifjúsági Tábor, amelynek a Stromfeld Aurél Diákotthon volt a komfortos székhelye. Középpontjában az Etesre és környékére kiterjedő adatgyűjtés állt. A megye középfokú oktatási intézményeinek 30 tanulója nyelvészeti, művelődéstörténelmi, munkásmozgalom-történelmi, életmódkutatás és néprajzi munkacsoportban végzett vizsgálatokat.⁷

1984-ben a honismereti mozgalom keretében is gondozott helytörténetírás a 20. jubileumi évében járt. Ebből az alkalomból a megyei lap a múzeumi népművelők Salgótarjánban megtartott, háromnapos országos konferenciájáról számol be, amelyet dr. Selmeczi László, a Művelődési Minisztérium múzeumi osztályának vezetője zárt, hasznosnak és eredményesnek ítélve azt.⁸

1989. október közepén újabb tudományos tanácskozást tartottak a salgótarjáni múzeumban. A konferencia a történelemtanítást állította középpontjába, amelynek helyzetéről és aktuális feladatairól Balogh Sándor történész tartott előadást. A konferencia további részében – többek között – dr. Horváth István megyei múzeumigazgató a helytörténetírás historiográfiáját tárta fel.⁹ A Nógrád megyei honismereti mozgalomban az idők során egyre nagyobb teret kapott a helyi kezdeményezéseken alapuló, önállóságra épülő honismereti tevékenység, amelynek a rendszerváltás után már a törvényes civil szervezeti formák adták a mind életképesebb keretet. Számos civil szerveződés jött létre, amelyek közül a Nógrádi Történelmi Múzeum Baráti Köre után még két

⁵ Sch. M. 1976. Honismereti Ifjúsági Tábor Nógrádban. In: *Honismeret*, 1/20.

⁶ Hidváry István 1995. *A Nógrádi Történelmi Múzeum Baráti Körének 15 éve, 1981–1995*. 283–290. In: www.arcanum.hu (2014. április 30.)

⁷ Balázs László 1982. *VII. Nógrád Megyei Honismereti Tábor*. In: *Múzeumi Mozaik*. Nógrádi Történelmi Múzeum, Salgótarján, 5. sz.

⁸ A helytörténetírás 20. évéről. Véget ért a múzeumi népművelők konferenciája. In: *Nógrád*, 1985. október 31., 7.

⁹ Tudományos tanácskozás a salgótarjáni múzeumban. In: *Nógrád*, 1989. október 14., 1–2.

nagyszerűen működő szervezetet kell megemlítenem. A Szécsényi Múzeum Baráti Köre már 1977-től működött. Szervezetéről, tevékenységéről és elért eredményeiről a kör negyedszázados történetét feldolgozó igényes kiadvány ad hiteles információkat.¹⁰ Egy évvel később, 1978-ban a balassagyarmati lokálpatrióták is megalakították a Balassagyarmati Honismereti Kört. „Az akkori politikai viszonyok között ez volt az a szűk mezsgye, amin egy civil szervezet elindulhatott, mely azóta is a Madách Imre Városi Könyvtár keretein belül működik. A Balassagyarmati Honismereti Kör évadnyitó rendezvénye az alapítókra való emlékezés jegyében zajlott a Helytörténeti Gyűjteményben. Az ünnepi alkalomra jelent meg a Balassagyarmati Honismereti Híradó 34. száma, mely a Madách Imre Városi Könyvtár évkönyve.¹¹

A hely- és honismereti pályázatok sikertörténete

A Nógrád megyei honismereti mozgalomnak csaknem a kezdetektől része a pályázati rendszer. E szisztematikus munkának és a nyomában kibontakozó, a hely szelleme iránt elkötelezett lokálpatrióták által végzett helytörténetírói tevékenységnek, mint történeti folyamtnak, az elmúlt években végzett kutatásaim¹² alapján két nagyobb korszakát különböztetem meg.

Az első korszakot az 1968–1983 közötti másfél évtizedre teszem. A rendszer sajátja a kiíró – jobbára politikai és társadalmi – szervezetek évről-évre változó száma és összetétele. E másfél évtized pályázatainak többsége település-, gyár- és üzemtörténeti tárgyú, néprajzi témájú. A dolgozatok minősége és értéke a kor színvonalával egészében adekvát, ám évről-évre is differenciált. Két korabeli dokumentumból vett idézettel megvilágítható egy-egy év „pályamű-termése”. 1975-ben a bíráló bizottság mindössze 6 (3 felnőtt, 3 ifjúsági) pályázót (3 néprajzi, 3 helytörténeti tárgyú) munkáját ismerte el. E „szerény termés” láttán a szakemberek több javaslatot fogalmaztak meg a pályázati tevékenység eredményesebbé tétele érdekében.¹³

¹⁰ *A Szécsényi Múzeum Baráti Kör negyedszázados története (1977–2001)*. 2001. Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 10. Szécsényi Antal Károly Honismereti Alapítvány, Szécsény.

¹¹ A Balassagyarmati Honismereti Kör ünnepi évadnyitó rendezvénye 2013. szeptember 12. http://www.agt.bme.hu/balassi/HonismeretiKor_30ev.html (2014. március 16.)

¹² Baráthi Ottó 2009. *Az 50 éves Nógrádi Történeti Múzeum a sajtóban*. Tanulmány. Nógrád Megyei Történeti Múzeum–Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján; Baráthi Ottó 2009. *Adalékok egy polihisztor pályaképehez. Az 50 éves salgótarjáni múzeum első igazgatója: dr. Gajzágó Aladár*. Tanulmány. Nógrád Megyei Történeti Múzeum–Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján; Baráthi Ottó 2014. *Adalékok a honismereti tevékenység történetéhez; figyelemmel a pályázatok struktúrájának és az utóbbi 10 év pályaműveinek elemzésére és értékelésére*. Tanulmány. Dornyay Béla Múzeum–Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján.

¹³ *Az 1975. évi pályázatról* c., gépirással készült beszámoló anyag a Dornyay Béla Múzeum (egykori elődjének) adattárából. Aláírás, pecsét, dátum, adattári jelzés, irattári/iktatószám nélkül.

Nem is hiába, hiszen 1978-ra jelentős javulás következett be; az ekkor immár 17 pályázat megyei díjazottainak pályamunkái az országos megmérettetésen is sikeresen szerepeltek. A felnőtt tagozatban Vongrey Béla (Salgótarján) *Tar földrajzi nevei* c. dolgozata II., az ifjúsági kategóriában Banos Julianna (Ecseg) munkája III. díjat kapott.¹⁴

Az 1980-as évek elején a megyei szakemberek úgy gondolták, érdemes lenne „leválni” az országos rendszerről, egyben autentikus és standard nevet adni a Nógrád megyei pályázatoknak. Egy, a megyére jellemző, a történelmi Nógrádot is reprezentáló név választásához az ő javaslatuk volt az alap, amely lehetővé tette a „felügyeleti jóváhagyással” megszületett döntést, miszerint a pályázati kiírást Nagy Ivánról, a jeles történészről, az első nógrádi múzeum megalapítójáról nevezzék el. Dr. Kovács Anna irodalomtörténész ez időben kutatta intenzíven Nagy Iván életét és munkásságát.¹⁵ Támogatója a főnöke, a megyei múzeumi szervezet akkori igazgatója, Praznovszky Mihály dr. – maga is irodalomtörténész, muzeológus – volt. (Később hosszú éveken át e lap, a Palócföld folyóirat főszerkesztője is.) Az ő érdemük, hogy 1984-ben a pályázati felhívás első ízben jelent meg Nagy Iván Honismereti Pályázat (továbbiakban: NIHP) néven.

A NIHP 1984 óta évente megszakítás nélkül került meghirdetésre, felnőtt és ifjúsági kategóriában, rendre 6-8 (a legtöbbször: történeti, néprajzi, természettudományi, irodalomtörténeti, művészettörténeti, művelődéstörténeti, társadalom- és gazdaságtörténeti) témakörben, alig változó követelmény-rendszerrel. A pályázat két állandó, felelős meghirdetője a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet és a Nógrád Megyei Levéltár volt, számos közreműködő, a díjazás finanszírozását is támogató – évenként is változó – intézményfenntartó és más partnerszervezettel egyetemben. Az I–III. helyezést elért pályázatok kategóriánként és témakörönként kerültek (reálértéken egyre szerényebb összegű) pénzdíjazásra, könyv- és egyéb jutalmazásra.

Ezt a vázolt, három évtizedes pályázatfolyamot számítom az intézményes nógrádi helyismereti, helytörténeti és honismereti pályázati rendszer második nagyobb korszakának, amit – mint fentebb utaltam rá – behatóbban is vizsgálat tárgyává tettem.¹⁶ A tendenciák megragadása és érzékeltethetősége érdekében a 30 éves korszakon belül három – egy-egy évtizednyi – etapot is képeztem, azokat külön-külön is elemeztem.

¹⁴ *Pályázatok*. In: *Múzeumi Mozaik*. A Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatóságának Tájékoztatója. 1979. 1/18.

¹⁵ Kovács Anna 1980. *Nagy Iván könyvtára, mint egy nemzedék műveltségének tükröse*. In: *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve 1980*. Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 119–134.; Kovács Anna 1982. *Nagy Iván könyvtára, mint egy művelődési eszmény bizonyítéka*. In: *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve 1982*. Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 209–242.

¹⁶ Baráthi Ottó 2009. i. m.

A NIHP vizsgált, 30 éves időszakában összesen 638 (éves átlagban: 21) pályamunka érkezett be. Ennek 37,5%-a az első, 33,5%-a a második, 29,0%-a a harmadik 10 éves időszakra esik, azaz a pályázatok száma és aránya is csökkenő, tendenciája mérséklődő. A tematikus (témakörönkénti) megoszlást figyelve megállapítható, hogy az összes pályamű 60,8%-a történeti/helytörténeti, 8,0%-a néprajzi, vagyis a két témakör népszerűsége végigvonult az időszakon, és az utóbbi részarányának csökkenése mellett is domináns maradt. Kirívó a társadalom- és gazdaságfejlesztés témakör elenyészően csekély „súlya”. A pályázatok ifjúsági és felnőtt kategóriánkénti megoszlása szerint az összes pályamű egynegyedét küldték be a fiatalok. Mindkét említett jelenség sajnálatos és figyelmeztető is.

A NIHP legsikeresebb pályázatírója a tudományos módszerekkel és igényességgel dolgozó Prakfalvi Péter salgótarjáni geológus, mintegy húsz (I., II.) helyezésre értékelt és díjazott pályamunkájával. A díjazott pályaművek között több is megfelel a tudományosság kritériumainak, az adott szakterületen is megállja a helyét. Ugyanakkor a pályamunkák közül kevés került „magasabb szintre”, jelent meg nyomtatásban. Itt is megemlíthető a szakmai publikációkkal (könyvvel, kiadvánnyal is) rendelkező Bozó Gyula dr., Csongrády Béla dr., Fancsik János dr., Galcsik Zsolt, Gréczi-Zsoldos Enikő dr., Handó Péter, Kúti István dr., Prakfalvi Péter, Póczos Sándor, Puntigán József, Szirácsik Éva dr., Szenográdi Ferenc és e sorok írója is. Érdekesség: az egykori sikeres pályamunkát írók közül Galcsik Zsolt, G. Toronyi Judit dr. és Szirácsik Éva dr. ma már ismert levéltári, illetve történész-muzeológus szakember.

Mindezek alapján kijelenthető: a NIHP megfelelt deklarált hivatásának. Beigazolódott, hogy a helyismerettel és helytörténettel nem hivatásként foglalkozók számára kiírt NIHP, illetve az azon való részvétel a tudományos műhelymunkához vezető út lépcsőfoka, a kutatómunka előszobája. A NIHP olyan szellemi intézmény, amelynek fenntartása a Dornyay Béla Múzeum szakmai irányításával és koordinálásával jövőben is indokolt, összefogással megvalósítható. Amire jó esély is van Shah Gabriellának, a múzeum igazgatójának elképzelései és kiemelt alábbi mondatai alapján is: „*A Dornyay Béla Múzeum megfelelő irányú változtatások mellett az egyik leg-hatékonyabban működő kulturális és tudományos központ szerepét töltheti be. Azt szeretném, ha az intézmény a színvonalas kiállítások, a kutató és a feldolgozó munka révén a »valóság és az elmélet« találkozásának sajátos színtere lenne.*”¹⁷ Ebben a szellemben került kiírásra 2016. évre is a Nagy Iván Honismereti Pályázat. A felhívást – amely a múzeum honlapján megtekinthető – itt is ajánlom a nógrádi lokálpatrióták és középiskolás fiatalok szíves figyelmébe.

¹⁷ Gréczi-Zsoldos Enikő 2014. Nyitott múzeum. Beszélgetés Shah Gabriellával. In: *Palócföld*. 1/78–79.